

XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA OSMANLI DEVLETİNDE MÜSADERE SÜRECİ (NAZIRZADE MEHMED AĞA ÖRNEĞİ)

CONFISCATION PROCESS IN THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN THE OTTOMAN EMPIRE (THE CASE OF NAZIRZADE MEHMED AĞA)

Naime Yüksel KARASU

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
naime.kayacaglayan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3245-5582

ÖZ

Geliş Tarihi:
17.10.2022

Kabul Tarihi:
18.12.2022

Yayın Tarihi:
30.12.2022

Anahtar Kelimeler
Müsadere,
İştib,
Nazırzade Mehmed
Ağa

Keywords
Confiscation,
İştib,
Nazırzade Mehmed
Ağa

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde özellikle devlete karşı suç işleyenleri cezalandırmada bir yöntem olan müsadere giderek devletin nakit para elde etmek için kullandığı araçlardan biri haline gelmiştir. Bu çalışmada bahsi geçen aracın XVIII. yüzyılda uygulanması İştib Mübayaacısı Nazırzade Mehmed Ağa örneğinde incelenecektir. Çalışma neredeyse tamamen arşiv kaynaklarına dayanmaktadır. Bununla beraber iki belge müsadere sürecini aydınlatmada temel kaynak olarak tercih edilmiştir. Bunlardan ilki müsadere işlemini gerçekleştirmekle görevli İbrahim Ağa'nın merkeze gönderdiği tahriratların özetlerini içeren kaime dir. Diğerisi ise Mehmed Ağa'nın bilinen tüm malvarlığının kaydedildiği muhalefat defteridir. Bu kaynakların bize sundukları bilgiler birkaç husus hariç bırakılacak olursa müsadere sürecini tüm aşamaları ve detaylarıyla neredeyse mükemmel şekilde ele almaktadır. Ayrıca bu çalışmada elde edilen bazı bulgular muhalefat kayıtlarının sadece merhumun servetini tespit etmekte değil aynı zamanda yerel sosyal ağlar, ekonomik ilişkiler ve daha birçok konuda bilgi ve fikir verebileceğini göstermektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen yüzyılda müsadere yoluyla taşra ileri gelenlerinin servetlerinden ne şekilde faydalandığı tespit edilecektir.

ABSTRACT

Confiscation, which was a method to punish the ones who committed the crimes against the government in the early stages of the Ottoman Empire, gradually turned into one of the tools which the government used to extract cash. In this study, it will be analysed the application of the aforementioned tool in the 18th century in the case of İştib Cereal Buyer Nazırzade Mehmed Ağa. The research is based almost completely on archival documents. Although lots of other documents were used for the research two documents was chosen as primary sources in clarification of the confiscation process. First of these is the kaime which contains summaries of the letters which İbrahim Ağa, who was in charge to prosecute the confiscation, sent to the capital. The second one is the record book in which Mehmed Ağa's whole property was recorded. Excluding some issues, the information which these documents offers us the process of confiscation with its all stages and details. Besides findings submitted in this study shows us that muhalefat documents can give some information not only on deceased's wealth but at the same time on social networks, economic relations and other several topics. In this way, it will be dealt with how the Ottoman Empire benefitted from local notables by confiscation in the aforementioned century.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilim.1190479>

Atıf/Cite as: Karasu, N. Y. (2022). XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletinde müsadere süreci (Nazırzade Mehmed Ağa örneği). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2425-2437.

Giriş

Kelime anlamı “ısrarla istemek” olan müsaderenin uygulamadaki karşılığı devlet tarafından mala el konulmasıdır. Bu uygulamanın haksız şekilde zenginleşen devlet görevlilerinin mallarının bir kısmı veya tamamının hazineye aktarılmasına yönelik olduğu genel kabul görmüştür. Bununla beraber, müsadere uygulaması tarihsel süreçte siyasi ve mali bir araç olarak kullanılmış, hatta Emeviler döneminde kişisel rekabetlerde bir silah durumuna gelmiştir. Emevilerin yerine gelen Abbasiler de öncüllerden devraldıkları bu geleneği siyasi yaşamın bir parçası haline getirmişlerdir. Hatta vezirlik için devlet adamları arasındaki rekabette kazanan tarafın kaybedenin malına el koyması sıradan bir hale gelmiştir (Tomar, 2006: 65).

Müsaderenin Osmanlılardaki ilk uygulamaları ise çok masum görünmektedir. Zira II. Mehmed dönemine kadar asiler dışında uygulanmamıştır. Bunun temel sebebi büyük oranda konar-göçer kitlelerden oluşan Osmanlı toplumunda müsadereye maruz kalan grubun devletten desteğini çekeceğine dair kaygı olduğu kabul edilir. İlk siyasi müsadere ise II. Mehmed ile rekabet ettiği ileri sürülen Çandarlı Halil Paşa'nın mallarına el konulması ile gerçekleşmiştir. Tuncay Ögün'ün belirttiğine göre XVII. yüzyıldan itibaren müsadere siyasi amaçlar kadar hazineye gelir sağlamak için uygulanmıştır. Dolayısıyla, müsaderelerden elde edilen gelirler hazine içerisinde daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Bunun bir göstergesi önceki yüzyıllarda müsadereye maruz kalmayan ulema sınıfı da bu yüzyılda müsadere uygulamasından kurtulamamasıdır (Ögün, 2006:67). Anlaşılacağı gibi müsadere, Osmanlı Devleti'nde devlet görevlilerine yani askeri ve ulema sınıf mensuplarına uygulanan bir cezaydı. Bununla beraber XVII. yüzyılın sonlarından itibaren eyaletlerde ayan denilen yeni bir sınıfın ortaya çıkması ve bu sınıfa da müsaderenin uygulanması müsaderenin askeri ve ulema sınıfları dışında kalan toplum kesimlerine de uygulanabildiğini göstermiştir. (Ünal, 1987: 102). Zira ayanlık üzerine artan araştırmalar sayesinde bu sınıfın da askeri sınıf içerisinde kabul edilmesi gerektiğini göstermiştir. Hatta II. Mahmud döneminde devlete borcu olup/olmadığına ve isyan edip/etmediğine bakılmaksızın bir ayanın ölümü müsadere sürecinin başlatılması için yeterli görülmüştür. Çünkü, II. Mahmud bu uygulamayı ayanları ortadan kaldırmak için bir etkili bir araç olarak kullanmıştır (Ögün, 2006: 67). Bundan dolayı, müsaderenin XVIII. yüzyıldan itibaren bir ceza yöntemi olmasının yanında hazinedeki nakit darlığını gidermek için kullanılan bir araç haline geldiği genel kabul görmüştür (Telci, 2000: 206). Ancak müsadere edilen kişinin suçu ve devletten sağladığı fayda ne olursa olsun ailesine geçineceği miktarda mal kesinlikle bırakılması temel bir kuraldı (Ögün, 2006: 67).

Muhallefat geride bırakılan anlamına gelen muhallef kelimesinin çoğuludur (Özcan, 2006: 405). Anlaşılacağı gibi muhallefat defterleri ölen veya serveti müsadere edilen kişinin emvalinin kaydedildiği defterlerdir. Osmanlı tarihinde müsadere ve bu işlemin sonucunda ortaya çıkan muhallefat defterleri üzerine öncü bir çalışma Yavuz Cezar tarafından 1977 senesinde Belleten Dergisi'nde yayınlanmıştır. Cezar bu çalışmasında muhallefat defterlerinin sadece kişinin serveti hakkında değil, kişinin sosyal ağlar içerisindeki yeri ve taşrada servetin ne şekilde el değiştirebileceği gibi konularda ufuk açıcı bir yaklaşım geliştirmiştir. Cezar'ın bu yaklaşımı Osmanlı tarihçileri arasında beğeni toplamasına rağmen müsadere ve muhallefat defterleri üzerine araştırmalar bir süre için sınırlı kalmıştır. 2000'li yıllara kadar sadece Mehmet Ali Ünal, Yuzo Nagata ve Fikret Yılmaz'ın konu üzerinde araştırmalar yaptıkları görülmektedir. 2000'li yıllardan itibaren ise müsadere ve muhallefat örnekleri üzerinde çok sayıda çalışma ortaya çıkmıştır. Bunların büyük kısmı muhallefat defterlerinin analiz ve transkripsiyonlarından oluşmaktadır.¹

Bu çalışmada muhallefat listelemekten yerine Nazırzade Mehmed Ağa örneğinde başından sonuna müsadere süreci ele alınacaktır. Ağa'nın muhallefatının içeriği bu araştırmanın kapsamı dışındadır.

Bu çalışmada Nazırzade Mehmed Ağa örneğinde şu sorulara cevap aranacaktır;

1. Müsaderenin kime ve ne sebeple yapıldığı,
2. Kim tarafından yürütüldüğü,
3. Hangi aşamalardan oluştuğu,
4. Devletin müsadere ile ne amaçladığı,

¹ Ayanlara uygulanan müsadereler ile ilgili yukarıda bahsi geçen ve geçmeyen çalışmalardan bazıları kaynakça kısmında tam künyeleriyle gösterilmiştir.

ele alınacaktır. Bununla beraber konumuz olan Nazırzade Mehmed'in müsadere sürecine geçmeden önce kendisi ve vefatından önce devlet hizmetinde bulunduğu görevler hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır.

Nazırzade Mehmed Ağa

Nazırzade Mehmed'in nerede ve ne zaman dünyaya geldiğiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Nazırzadeler ailesiyle ilgili arşiv kayıtlarında ilk bilgi 1736-1739 Osmanlı/Avusturya-Rus Savaşı sırasında Şehirköy'de isyan eden gayr-ı müslimler dolayısıyla geçmektedir. Mühimme defterine kayıtlı söz konusu hükümde düşmanın (Avusturya) Niş Kalesi'ne saldırı hazırlığı yaptığından Rumeli Valisi Ahmed Paşa'nın kaleyi korumak üzere o tarafa sevk edildiği, ancak yolu üzerinde önce Şehirköy tarafında isyan halindeki gayr-ı Müslimleri tedip etmesi emredildiği belirtilmiştir (BOA, MD. 144, 121/362). Bundan anlaşıldığına göre Şehirköy gayr-ı müslim reaya söz konusu tarihte bir kalkışma içindedir. Hükmün devamında İştib ayanından Nazırzadelerin çevredeki diğer on iki kazanın ayanı gibi kendi kazasından toplayacağı eli silah tutan milis kuvvetlerini toplamakla görevlendirildikleri ve içlerinden birinin toplayacakları birliğe başbuğ tayin olduğu belirtilmiştir (BOA, MD. 144, 121/362). Daha sonra gönderilen diğer bir hükümle Nazırzade'nin bu kuvvetler ile Sofya'da Rumeli Valisi Ahmed Paşa'nın maiyetine katılması emredilmiştir (BOA, MD. 144, 121/356-368). Temmuz ayı sonu veya ağustos ayı başında yazılan bu ferman yaklaşık on gün sonra tekrarlanarak Nazırzadeler ve diğer ayanların acele etmeleri istenmiştir (BOA, MD. 144, 131/391-403). Daha sonra Rumeli Ahmed Paşa'ya yazılan diğer bir hükümde maiyetine tayin edilen kaza ayanları emrindeki askerler ve diğer askeri sınıflardan ne kadarının ulaştığı ve Şehirköy'de isyan eden gayr-ı Müslimlere karşı ne gibi tedbirler alındığına dair rapor göndermesi istenmiştir (BOA, MD. 144, 174/510). Ancak, Ahmed Paşa'nın raporuna arşiv kayıtlarında ulaşılamamıştır. Bundan dolayı, Nazırzadelerin söz konusu görevi yerine getirip/getirmediklerine dair bir bilgi yoktur. Ne var ki, Ahmed Paşa'nın emrindeki ayanlarla Niş'in savunmasına yetişemedikleri dolayısıyla kalenin düşman işgaline uğradığı görülmektedir (BOA, MD. 144, 183/532).

Yukarıdaki ele alınan olaylarla ilgili belgelerde Nazırzade Mehmed'in kendisine değil ailesine hitap edildiği ve "Nazırzadeler" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Tespitlere göre bundan sonra Nazırzadelere dair uzun süre kayıt yoktur. Osmanlı Devleti'nin aileyi yeniden muhatap alması yine bir savaş döneminde ve güherçile temini konusunda olmuştur. Osmanlı Devleti 1768 senesinin güz aylarında Rus Çarlığına savaş ilan etmesi üzerine takip eden senenin baharında yapılacak sefer için hazırlıklara başlamıştır. Bu hazırlıklar arasında ordu için gerekli zahire ve barut üretiminde kullanılan güherçile temini bulunmaktadır. Nazırzade Mehmed'e gönderilen 17 Ocak 1769 tarihli hükümde Selanik Baruthanesi Nazırı Mir Numan'ın İstanbul'a yazdığı tahriratında talep edilen barutun karşılanması için İştib kazasında uygun yerlere 60 güherçile kazanı kurularak her bir kazanda 600 vukiyye² güherçile kaynatılmasını istediği belirtilmiştir. Hükmün devamında Mir Numan'ın bu talebinin uygun görüldüğü ve kendisinin bu işle görevlendirildiği bildirilmiştir. Bu sebeple belirtilen sayıda kazanlara yapılacak masraflar ile güherçile üretiminde çalıştırılacak işçi ücretlerinin Mir Numan'dan tahsil edilerek görevin yerine getirilmesi emredilmiştir (BOA, MAD. d. 8515, 168/1) Aynı sene içerisinde Nazırzade'ye iletilen diğer bir talep zahire temini konusunda olmuştur. Güherçile ile ilgili talepten beş gün sonra gönderilen hükümde ordunun acil olarak zahireye ihtiyaç duyduğu belirtilerek sadece içinde bulunan seneye sınırlı kalmak üzere (BOA, MAD. d. 8515, 148/1) adları geçen üç kazadan toplam 20.000 kile³ buğday satın alması ve Selanik İskelesi'ne nakletmesi emredilmiştir (BOA, MAD. d. 8515, 148/1). Böylece, Nazırzade Mehmed aynı zamanda *İştib mübayaacısı* atanmıştır.

Tablo 1. 1769 Senesinde Nazırzade Mehmed'den Satın Alması İstenen Zahirenin Kazalara Dağılımı (BOA, MAD. d. 8515, 148/1).

Kazalar	Miktar (Kile)
İştib	10.000
Ustorumca	6.000

² Bu tarihlerde bir vukiyye 1,288172 kilograma denk gelmektedir (Kallek, 2007: 338).

³ Cengiz Kallek'in tespitlerine göre bir İstanbul kilesi 20 okka yani metrik sistemdeki karşılığıyla arpa için 23,093 kg. un ve buğday için 25,6589 kg. ağırlığa sahiptir. (Kallek, 2002: 569).

Radovişte	4.000
Toplam	20.000

Bu hükümden on beş gün sonra ise Nazırzade Mehmed'den talep edilen buğday miktarı artırılmış aynı zamanda talebin karşılanacağı kazaların sayısı da üçten on bire çıkarılmıştır. Bu ikinci hükümden önceki talebe ilave olarak 80.000 kile buğday talep edilmiştir (BOA, MAD. d. 8515, 174/1).

Tablo 1. 1769 Senesinde Nazırzade Mehmed'den Satın Alması İstenen Zahrenin Kazalara Dağılımı (BOA, MAD. d. 8515, 174/1).

Kazalar	Miktar (Kile)
İştib	20.000
Usturumca	6.000
Radovişte	5.000
Kratova ma-Kumanova	8.000
Ebu Raha	5.000
Tikveş	10.000
Köstendil	8.000
Sereşnik	3.000
Radomir	5.500
Pirlepe	3.500
Koçana	6.000
Toplam	80.000

Yukarıda belirtildiği gibi Nazırzade'den talep edilen zahire sadece söz konusu sene için geçerliydi. Bundan dolayı takip eden senelerde talepler tekrarlanmamıştır. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin kendisinden seferle ilgili talepleri sona ermemiştir. Nazırzade Mehmed 1770 senesinde *binbaş*ı atanarak kazasından 1.000 piyade toplamak ve topladığı bu askerlerle İsakçı Anbar Emini Ali'nin maiyetine gitmek üzere görevlendirilmiştir. Buna dair İsmail Mütevellisi vekili Mahmud'a yazılan hükümden Nazırzade'nin Tolçu'ya hareket ettiği ve İsmail'e ulaştığında kendisine iki kılavuz verilerek Ali'nin bulunduğu yere gitmesinin sağlanması emredilmiştir (BOA, C. AS. 155/6832). Bu arada Akdeniz'e girdikten sonra Çeşme Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nı yakan Rus Donanması'ndan "Vardakosta" tabir olunan bazı gemiler muhtemelen bazı ihtiyaçlarını karşılamak için Taşöz Adası'na giderek halkın mallarını yağmalamışlardır. Ardından Kavala Kalesi'ne bazı hamlelerde bulunarak kaledekilere bir mektup göndermişler ve hile ile kaleyi ele geçirmeye çalışmışlardır. Kavala kadısı ve şehrin ileri gelenleri yazdıkları ilam ve mahzar ile durumu hükümete bildirerek yardım istemişlerdir (BOA, AE. SMST. III. 144/11365, 1, 3). Osmanlı Devleti bu şekilde Akdeniz ve Ege'de Rus saldırısına tamamen hazırlık yakalanmıştır. Dahası bölgeden toplanan miri asker kısa süre önce cepheye sevk edilmiş olduğundan Rusların Mora'ya yönelen saldırılarına karşı devletin dayanacağı temel güç ayanlar olmuştur. Bu yüzden, Nazırzade'nin cepheye gitmesinin emredilmesinden yaklaşık dört ay sonra yeni yazılan bir hükümlerle 500 asker daha toplaması ve acilen Kavala kalesi savunmasına göndermesi emredilmiştir (BOA, AE. SMST. III. 144/11365, 5). Nazırzade'nin buraya gönderdiği askerlerin faaliyetleri hakkında bilgi yoktur. Bununla beraber, belgelerden anlaşıldığına göre bu süreçte gösterdiği gayret dolayısıyla kendisine "kapıcıbaşılık" unvanı da verilmiştir. (BOA, AE. SMST. III. 144/11365, 1).

Ertesi sene Nazırzade'den yine binbaşılık rütbesi ile yeniden 1.000 asker talep edildiği görülmektedir. Ancak, kendisi bu sefer talep edilen sayıda askeri yazmakta başarısız olmuş ve eksik sayıda asker göndermiştir. Bundan dolayı, cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ekim 1771'de Kratova Madeni Emine Muhammed'e gönderilen fermanla yukarıda belirtilen sebeple Nazırzade'den 1.000 asker için ödenen 12.500 kuruşu tahsil etmesi ve eğer direniş gösterirse onu hapsedmesi emredilmiştir (BOA, AE. SMST. III. 324/26065). Bu şekilde Nazırzade Mehmed kısa sürede gözden düşmüştür. Bununla beraber, aradan çok zaman geçmeden affedilmiş ve kendisinden tekrar asker talep edilmiştir. Mart 1772 tarihinde kendisiyle beraber birçok ayana gönderilen hükümden askere olan ihtiyaca dikkat çekilerek 500 piyade yazması kendi idaresi altında baharda ordugahta

hazır olması emredilmiştir (BOA, MD 171, 573/2629). Ne var ki, bu zamana kadarki talep edilen askerlerin ücreti devlet tarafından karşılanırken söz konusu sene için talep edilen 500 piyadenin ücretinin kendi cebinden karşılanması emredilmiştir (BOA, MD 171, 573/2629). Böylece, Osmanlı Devleti'nin savaşın ilerleyen yıllarında hazinenin üzerindeki mali yükü hafifletmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Kısa süre sonra bahsi geçen hüküm Nazırzade ve diğer ayanlara tekiden tekrar gönderilmiştir (BOA, MD 171, 64/202). Hükümde öncekinden farklı olarak söz konusu askerlerin kendisi tarafından kumanda edilmesi değil atayacağı başka bir *sergerdenin*⁴ birliğe komuta etmesi emredilmiştir (BOA, MD 171, 64/202). Bunun sebebi muhtemelen Nazırzade'nin savaş zamanında kazadaki diğer işleri görmek üzere bölgesinde kalmasının uygun görülmesi olmasındandır. Nitekim kendisi savaşın ilk senesinde İştib Mübayaacılığında bulunmuştu. Her ne kadar, kaza ve çevresinden tekrar zahire talep edilmediği için takip eden senelerde bu görevine devam etmese de merkezin her an yeni bir talepte bulunması mümkündür.

Nazırzade Mehmed'in kendisinden talep edilen askeri yola çıkarmıştır. İsmi belirtilmeden sergerde tayin ettiği kişiye gönderilen hükümde 29 Nisan 1772'de serdar-ı ekrem Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Şumnu Ordugahından harekete geçeceği belirtilerek vaktinde orduya ulaşması için acele hareket etmesi istenmiştir (BOA, MD 171, 100/325). Ancak, söz konusu birlik vaktinde ordugaha ulaşamamıştır. Bunun üzerine, yazılan hükümle Nazırzade ve diğer ayanlar tehdit edilerek acele etmeleri konusunda şiddetli bir şekilde uyarılmıştır. (BOA, MD 171, 118/398). Buna rağmen, Nazırzade ve diğer ayanlardan talep edilen askerlerin haziran ayına kadar cepheye ulaşamadığı görülmektedir. Yazılan yeni bir hüküm devam eden barış görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması durumunda düşmanın Osmanlı topraklarına saldırabileceklerine şüphe olmadığı, bu yüzden çok sayıda askere ihtiyaç duyulduğu hatırlatılmış ve bu ayanlar tekrar ciddi bir şekilde uyarılmıştır. (BOA, MD 171, 122/455; BOA, MD 171, 122/446). Yazışmalardan anlaşıldığına göre Nazırzade Mehmed 500 asker toplamakta başarısız olmuş ve 200 asker yazabileceğini bildirerek geri kalanından affını rica etmiştir. Ayrıca, bu askerlere kendisi başbuğluk yapmak yerine adaşı olan Mehmed isimli birini vekil tayin etmeyi tercih etmiştir. Nazırzade'nin topladığı bu küçük askeri birliğin Zıştovi savunmasına sevk edildiğini görmekteyiz (BOA, MD 171, 129/492; BOA, AE. SMST. III. 350/28132).

Bu arada 1772 senesi sonunda takip eden sene için Nazırzade'nin yeğeni Ahmed'den masrafları kendi bütçesinden karşılanmak üzere 300 asker yazması istenmiştir (BOA, MD 171, 226/1010; BOA, MD 171, 162/1155). 1773 senesi için Nazırzadeler'den asker talebi bununla sınırlı kalmamıştır. 25 Mart 1773'te Nazırzade Mehmed'e yazılan hükümle mütareke süresinin dolduğu, Rusların kabul edilemez şartlar ileri sürmelerinden dolayı barış antlaşması yapmanın mümkün olmadığı ve bundan dolayı savaşa yeniden başlanacağından ülkenin varlıklı ileri gelenlerinden yeniden asker toplanması istendiği belirtilmiştir. Fermanın devamında diğer ayanlar gibi kendisinin de 300 asker yazarak bir an önce ordugaha ulaşmak üzere yola çıkması emredilmiştir (BOA, MD 171, 293/1280; BOA, MD 171, 321/1399). Ayrıca, daha önce yeğeni Ahmed'den yazması istenen 300 piyadenin de kendi askeriyle beraber yola çıkarılması istenmiştir (BOA, MD 171, 297/1293). Nazırzade Mehmed'in topladığı birlik konusunda bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yeğeni Ahmed'in 300 yerine 250 asker topladığı ve Varna muhafazasına görevlendirildiği belgelere yansımıştır (BOA, MD 171, 394/1725). Savaşın son senesine gelindiğinde Nazırzadelerden başka bir talepte bulunulduğuna yönelik belgelerde herhangi bir bilgi geçmemektedir.

Nazırzade Mehmed Ağa'nın Vefatı ve Servetinin Müsadere Süreci

Nazırzade Mehmed Ağa savaş sırasında talepleri yukarıda ele alındığı gibi bazen birtakım eksiklerle tamamlamıştır. 1768-1774 Savaşının sona ermesiyle beraber büyük bir sessizliğe gömülmüş gibidir. Çünkü savaştan sonraki faaliyetlerine dair hiçbir bilgiye rastlanamamıştır. Savaştan üç sene sonra vefat ettiği belgelere yansımıştır. Vefatının sebebine dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber muhalefati ile ilgili yazışmalarda "maktûl" yerine "müteveffâ" kelimelerinin kullanılmasından ve servetinin müsadereyle ilgili bir belgede vefatından önceki iki sene boyunca yatalak hasta olduğuna dair bir ifadeden hastalıktan vefat ettiği anlaşılmaktadır (BOA, C..ML. 363/14862, İkinci tahriratın özeti). Başka bir tahrirattan anlaşıldığı kadarıyla vefat ettiği sırada Emetullah, Havva ve Ümmü Gülsüm adında üç karısı, Mahmud ve Ahmed isimlerinde iki evli oğlu ve Ümmü Gülsüm, Fatıma, Aişe ve Hafize adında evli dört kızı olduğu tespit edilmiştir (BOA, C.

⁴ Sergerde; Farsça "baş" demek olan bu tabir gönüllü olarak harbe iştirak eden kabilelerin başlarına verilen addır. (Pakalın, 1983: 184).

ML. 363 – 14862, On dördüncü tahriratın özeti). Ancak bu kişilerin isimleri Padişah I. Abdülhamid'den anlayış rica ettiklerine dair yazılan bir arz sayesinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla küçük yaştaki çocukları varsa isimlerinin arza eklenmemiş olması muhtemeldir. Zira bir başka tahriratın özetinde Ağa'nın veresininin toplam 27 kişi olduğu belirtilmiştir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On altıncı tahriratın özeti). Bununla beraber, bu kişilerin diğer aile mensupları olması ihtimali de vardır.

Osmanlı'da müsadere uygulamasında ölen kişinin borçlarının tespiti çok önemlidir. Zira bu konuda bir işlem sırası mevcuttur. Bir kişinin muhalefatından sırasıyla önce devlete, sonra devlet görevlilerine ve en sonunda diğer kişilere olan borçların tahsili gerekli olduğundan borçların ayrıntılı olarak çıkarılması gerekmektedir (Cezar, 1977: 45). Bu aynı zamanda isyan etmeyen ve bir suç işlemeyen merhumlar için serveti müsadere etmede yasal dayanak noktasını ve meşruiyet zeminini oluştururdu. Ancak Nazırzade örneğinde borçlu olduğuna dair hiçbir hesap kaydına rastlanamamıştır. Ek olarak en sık şekilde devletin alacaklı olarak karşımıza çıktığı iltizam ve malikane gibi vergi toplama sözleşmeleriyle ilgili muhalefat defterindeki kayıtlarda Mehmed Ağa'nın alacaklarına dair kayıtlar olmasına rağmen Ağa'nın borcu bulunduğu dair herhangi bir ifade yoktur (BOA, D. BŞM. MHF. d. 12808). Ağa'nın vefat ettiğinin duyulmasının hemen ardından muhalefatının tespit edilerek üzerinde kalan miri meblağın tahsil edilmesi emredilmiştir. Ancak, devlete olan borcunun miktarı konusunda bilgi yoktur. Çünkü Nazırzade'nin devlete ne kadar borcu olduğuna belgelerde değinilmemiştir. Dahası aile üyelerinin müsadere sürecinin tamamlanmasından sonra sundukları bir arzda Nazırzade Mehmed'in devlete hiçbir borcu olmadığını belirtmişlerdir (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 3). Dolayısıyla hem müsadere sürecine dair arşiv belgelerinin borç konusunda somut bilgi vermemeleri hem de ailenin bu konuda yaptıkları güçlü itiraz Nazırzade'nin borçlu şekilde vefat ettiği konusuna şüpheyle yaklaşmamıza sebep olmuştur.

Nazırzade Mehmed eceliyle vefat ettiği için servetinin müsadere ve muhalefatının tespitine kolluk kuvvetlerinin sevkine ihtiyaç duyulmadan Başmuhasebe katiplerinden Hafız Mustafa Efendi görevlendirilmiştir (BOA, C..ML. 181/7629). Kısa süre sonra Hafız Mustafa Efendi'nin yerine Rikab-ı Hümayun hasekilerinden el-Hacc İbrahim Ağa getirilmiştir (BOA, C..ML. 363/14862). Aynı zamanda müsadere işleminin kanuna uygun yapılmasını denetlemek üzere Silistre kadısı da müsadere sürecinin hukuki tarafını denetlemek üzere "molla" olarak atanmıştır (BOA, AE. SABH. I. 361/25187).

Muhalefat mübaşirliği mirasçuların ölenin mal varlığını saklamak için gösterdikleri yoğun çabadan dolayı çok ciddi gayret ve titizlik gerektiren bir görevdi. Çünkü muhalefatın eksiksiz ortaya çıkarılması saklanılmaya çalışılan her bilginin defalarca yapılan çapraz sorgulamalar, bu sorgulamalardan elde edilen bilgilerin tutarlılık ve tutarsızlıklarından elde edilen yeni veriler ve böylece ulaşılan yeni bilgiler sayesinde saklanan her türlü şeyin açığa çıkarılmasını içeren titiz bir çalışmayı gerektiriyordu. İbrahim Ağa görevini yerine getirmek üzere İştib'e varmasından sonra muhalefat sürecine dair gelişmeleri ve karşılaştığı sorunları art arda merkeze gönderdiği tahriratlarında bildirmiştir (BOA, C..ML. 363 – 14862). Bu tahriratların özetinden oluşan defterdar kaimesinin sonunda İbrahim Ağa'nın muhalefatın gizli kalmaması için kullandığı yöntemle dair yazdığı tahriratın bir özeti bulunmaktadır. Buna göre Mehmed Ağa'nın içe kapanık bir karakter olmasından dolayı mal varlığına dair bir kısım bilgiler gizli kalmıştır. Bundan dolayı İbrahim Ağa Mehmed Ağa'nın varisleri, ona yakın olanları ve çiftlik idaresinde görevli olanlardan her türlü bilgiyi alabilmek için zaman zaman zincire vurmak, korkutmak ve çeşitli eziyetlerde bulunmak zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında eziyete ve belki de işkenceye uğrayan bu kişiler tüm bildiklerini söylediklerini yemin ederek belirtmişlerdir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On altıncı tahriratın özeti).

İbrahim Ağa'nın farklı zamanlarda payitahta gönderdiği bu tahriratlar özetlendikten sonra padişaha sunulmak üzere hepsi bir kaime olarak madde madde yeniden yazılmıştır. Aslında bu tahriratlar müsadere sürecinin hangi aşamalardan geçerek tamamlandığını ve ne gibi durumları içerebileceğine bir örnek oluşturması bakımından çok önemlidir. Bu yüzden müsadere süreci çoğunlukla bu belge ve muhalefat defterindeki sıraya uygun olarak takip edilmiştir.

Müsadere sürecinin belli başlı birkaç aşamadan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu aşamalar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Müsadereye dair fermanın kadı tarafından okunarak halka duyurulması,

2. Merhumun hanesinden taşınır eşyaları ve nakdinin tespiti,
3. Ailesi tarafından gizlenen nakit ve kıymetli malların tespiti,
4. Verdiği borçlarının tespiti,
5. İleriye yönelik akaratının, yani kira gelirlerinin tespiti,
6. İkamet ettiği yerdeki taşınmazların tespiti,
7. İkamet ettiği yerin dışındaki taşınır ve taşınmaz malların tespiti,
8. Muhallefatın tahsil edilerek müsadere sürecinin tamamlanması.

İlk aşamada Hacı İbrahim Ağa kendisiyle beraber müsadere görevini yerine getirmek üzere görevlendirilen Silistre Kadısı ile İştib'e giderek süreci fiilen başlatmıştır. Bu aşamada ilk önce ilgili ferman İştib kadısına ibraz edilmiştir. Ardından ferman kadı tarafından okutularak halka duyurulmuştur. Bu arada Hacı İbrahim Ağa İştib'e ulaşana kadar tedbir amaçlı konağı ve diğer binalarının mühürlenmiştir. Fermanın okunmasından sonra bu mühürler İbrahim Ağa'nın adamları tarafından kırılarak Nazırzade'nin taşınır mallarının tespitine başlanmıştır. İbrahim Ağa'nın verdiği bilgiye göre bu ilk incelemede ortaya çıkarılan mallar beklenenden çok uzaktır (*sebt ve defter olundukda me'mûlden dîn olmak hasebiyle*). Buna dair merkeze ilk gönderilen tahriratın özeti üzerine Padişah I. Abdülhamid düştüğü notta Nazırzade'nin muhallefatına hanımları ve kızlarının mallarının karıştırılmamasına özen gösterilmesini ve ancak kendisine ait malların tespitinde gevşek davranılmamasını istemiştir. İlk aşamada tespit edilen nakit para ise 19.067,5 kuruştur (BOA, C..ML. 363 – 14862, ilk tahriratın özeti).

İlk aşamanın tamamlanmasından sonra ikinci aşamaya geçilmiş ve bu da ilk aşamaya benzer şekilde müteveffanın mallarının ortaya çıkarılmasını içerir. Ancak neredeyse çoğunlukla tüm müsadere süreçlerinde görüldüğü üzere merhumun ailesi özellikle nakit para, kıymetli eşyalar ve mücevherleri saklamaya çalışmışlardır. Bundan dolayı, ilk aşamanın devamında merhuma yakın olan adamları ve ailesinin ayrı ayrı sorgulanmasını içeren ve böylece elde edilen bilgilerden malların ortaya çıkarılmasını sağlayan bir süreç söz konusudur. Bununla beraber, müsadere sürecinde özel bir zorluk daha söz konusu olmuştur. Muhallefat Mübaşiri İbrahim Ağa'nın belirttiğine göre Nazırzade kimseye güvenmeyen bir karaktere sahipti ve her işini kendisi görüyordu. Bu sebeple nakit parası ve alacaklarına dair çevresindekilerin çok fazla bilgisi yoktu. Dahası, son iki senesini yatalak olarak geçirmesinden dolayı kendisi de işleriyle fazla ilgilenememişti. Bundan dolayı alacaklarını tespit etmek bir kat daha zor hale gelmişti. (BOA, C..ML. 363 – 14862, İkinci tahriratın özeti). İbrahim Ağa'nın daha yoğun bir çalışma yapması gerekmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Ağa'nın vereseşi tarafından saklanan bir miktar nakit para tespit edilmiştir. Ailenin her birinin evlerinde farklı miktarda sakladıkları toplam 33.842,5 kuruşa denk gelen 10.083 adet altın tespit edildi. Aile üyelerinin ileri sürdükleri bahane de Nazırzade'nin vefatından önce bu meblağı kendilerine bağışladığı şeklinde olmuştur (BOA, C..ML. 363 – 14862, Dördüncü tahriratın özeti). Ancak bu konuda hiçbir bahane özellikle sürece nezaret eden Silistre Kadısı tarafından kabul edilmemiştir. Tabi Ağa'nın müsadere pay çıkarmak niyetinde olanlar sadece ailesi olmamıştır. Mehmed Ağa'nın toplam altı cariyesi bulunuyordu. Bunlardan dördü Ağa'nın muhallefatına kaydedilirken Mora asıllı olarak kaydedilmiş, diğer ikisi de Nazırzade Mehmed Ağa tarafından daha önce azat edildiklerini iddia etmişlerdir (BOA, C..ML. 363 – 14862, Üçüncü tahriratın özeti).

Böylece İbrahim Ağa yavaş yavaş gizlenen muhallefatı ortaya çıkarmıştır. Bundan sonra İbrahim Ağa üçüncü aşamaya geçmiştir. Bu aşamada yukarıda belirtildiği gibi merhum tarafından verilen borçlardan oluşmaktadır. Kullanılan terminolojiye (*bi't-tecessüs*) bakılırsa bu alacakların tespiti için gizli bir soruşturma yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda 67.312,5 kuruş alacağı olduğu tespit edilmiştir. Alacakların tespitinden sonra bunların tahsili de diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Örneğin, İbrahim Ağa Petriç, Usturumca, Köprülü ve Kalkandelen kazalarında Nazırzade'ye borçlu kişilerden tahsilatın yapılması için bir Haseki'yi görevlendirdiğinde Petriç ayanı Arnavut Osman Bey ve kethüdası Talip buna karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Rumeli mütesellimi 1-2 bayrak deli askerini bahsi geçen iki kişinin üzerine göndermiştir. Bu iki kişinin yakalanması sonrası Eğridere Palangasına hapsedirmiştir. İbrahim Ağa yazdığı tahriratında söz konusu alacaklar tahsil edilene kadar bu iki kişinin serbest bırakılmaları için hüküm yazılmasını rica etmiştir (BOA, C..ML. 363 – 14862, Beşinci tahriratın özeti). Bundan başka İbrahim Ağa'nın tespit edilen diğer bir para alışverişi yine İştib'de ikamet eden Ömer Efendi'ye verdiği 1.500 kuruş ile ilgilidir. İbrahim Ağa, Mehmed Ağa'nın bu parayı Ömer Efendi'ye vermiş olduğunu tespit ettikten sonra konuyu Mehmed Ağa'nın yakınlarına

sormuştur. Aldığı cevapta Mehmed Ağa'nın vefatından önce Ömer Efendi'yi vasi tayin ettiği, söz konusu meblağın 500 kuruşunu vefatından sonra cenaze masraflarına (techîz ve tekfin) ve kalan miktarı ise hayır işlerine harcamasını vasiyet ettiğini belirtmişlerdir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On ikinci tahriratın özeti).

Bundan sonra İbrahim Ağa'nın merhumun kira gelirlerini tespit etmeye giriştiği yani dördüncü aşamaya geçtiği görülmektedir. Ağa'nın tespitlerine göre Mehmed Ağa'nın senelik 397 kuruş kira geliri olduğu ve ayrıca Selanik'ten senelik 5.000 kuruş kira geliri olduğuna dair kendisine bilgi verildiği belirtilmektedir (BOA, C. ML. 363 – 14862, Altıncı tahriratın özeti).

İbrahim Ağa taşınmaz malların tespitini en sona bırakmıştır. Zira gayri menkul mallar başka bir yere transfer edilemez, kaçırılmaz ve saklanamazdı. İbrahim Ağa'nın tespitine göre Ağa'nın İştib'de 28,5 dönüm bağı, 6 büyük ve küçük ölçekli evleri bulunmaktaydı. Bu evlerden bir tanesinde nikahlı eşi Emetullah Hatun ikamet etmekteydi. Emetullah Hatun bu evin kendisine Mehmed Ağa tarafından hibe edildiğini ancak buna dair kadı hüccetini henüz almadığını iddia ediyordu. Durumu soruşturan İbrahim Ağa Paşa'nın varislerinden bazılarının Emetullah Hatun'un doğru söylediğine dair şahitlik ettiklerini belirtmiştir. İbrahim Ağa tahriratın devamında Ağa'nın diğer iki eşi Havva ve Ümmü Gülsüm'üm evlerinin olmadığını vurgulayarak adeta onlara da bir ev bırakılmasını merkezden rica ediyor gibidir (BOA, C. ML. 363 – 14862, Yedinci tahriratın özeti). Bahsi geçen evler dışında Nazırzade'ye ait başka gayri menkuller de ortaya çıkarılmıştır. İştib kazasına bağlı çeşitli köylerde altı değirmeni olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu değirmenlerde 2.644,5 İstanbul kilesi buğday, 5.993,5 İstanbul kilesi çavdar, 4.825,5 İstanbul kilesi arpa, 362 İstanbul kilesi alef, 122,5 İstanbul kilesi erzenin Mehmed Ağa'ya ait olduğu tespit edilmiştir (BOA, C. ML. 363/14862, Sekizinci tahriratın özeti).

İbrahim Ağa ev ve değirmelerin ardından Mehmed Ağa'nın diğer taşınmaz mallarını tespite girişmiştir. Tespitlerine göre vefat ettiğinde Ağa'nın tasarrufunda 28 çiftlik bulunuyordu (BOA, C. ML. 363 – 14862, Dokuzuncu tahriratın özeti). Çiftlikler herhangi bir şekilde tapu kaydına sahip olmadığından bahsi geçenler dışında çiftliklerin de olması mümkündür. Bundan dolayı İbrahim Ağa merhumun oğullarının çiftliklerini de inceleme altına almıştır. Yaptığı incelemeler sonucunda Mehmed Ağa'nın büyük oğlu Mahmud Ağa'nın dört ve küçük oğlu Ahmed Ağa'nın iki çiftliği bulunduğunu tespit etmiştir. Bu tespitlerin ardından sıra söz konusu çiftliklerin gerçekte kime ait olduğunun araştırılmasına gelmiştir. Mahmud Ağa söz konusu çiftliklerin kendisine ait olduğunu ispatlamak için satın alma hüccetlerini sunmuştur. Ahmed Ağa ise herhangi bir belge sunamamakla beraber ahali, çiftliklerin kendisine ait olduğuna dair şahitlik etmiştir. Bunlar dışında Mahmud Ağa'nın oğlu Yahya'ya ait bir çiftliğin daha bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda bu çiftliğin dedesi Mehmed Ağa tarafından kendisine hibe edildiği ve bu durumun tüm ahali tarafından bilindiği tespit edilmiştir ve muhalledat defterine Yahya'nın çiftliği olarak kaydedilmiştir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On üçüncü tahriratın özeti).

Çiftliklerin tespit edilmesinin ardından sıra çiftliklerdeki hububatın kayıtlara geçirilmesine gelmiştir. Tespitlere göre 14.043 kile buğday, 16.322,5 kile çavdar, 22.780 kile arpa, 3.203 kile alef, 974,5 kile erzen ve 2.031 kile çavdar ve arpa karışımı bulunmuştur. İbrahim Ağa bu miktarları kaydettikten sonra o bölgede ekim zamanının yaklaştığını belirterek bu miktarların bir kısmının tohumluk ayrılmış olmasının muhtemel olduğunu açıklamıştır. İbrahim Ağa devamında aslında hem zahirenin tohumluk ayrıldığını raporlamaya çalışmakta hem de o dönem İştib'te ortakçı sözleşmesinin hangi temelde yapıldığına dair kısa bir bilgi vermektedir. Buna göre bahsi geçen çiftliklerde ziraat ortakçılar tarafından yapılmaktadır ve bu ortakçılar sadece tohumluk zahirenin kendilerine verilmesi karşılığında bu çiftliklerde toprağı işlemekte ve elde edilen ürünü çiftlikleri tasarruf eden Mehmed Ağa ile paylaşmaktadırlar. Paylaşımın hangi oranda yapıldığı ise belgede belirtilmemiştir. Zaten İbrahim Ağa'nın amacı bu değildir. Ancak, anlatmak istediği şey tohumluk ayrılan zahireye el konulursa söz konusu çiftliklerde ortakçılığa devam edemeyecekleri ve başka yerlere gitmek zorunda kalacaklarıdır. Böyle bir duruma sebep olmamak için İbrahim Ağa'nın önerisi şudur: Kethüdalari vasıtasıyla ortakçılara ihtiyaçları kadar tohumun mevcut zahireden düşülerek dağıtılması olmuştur. Böylece hem üretimin devam etmesini sağlanacak hem de ortakçıların perişan olmalarını engellenecektir. İbrahim Ağa bu şekilde ortakçılara tohumluk zahirenin düşülmesinden sonra geriye 10.062 kile buğday, 11.653 kile çavdar, 18.707 kile arpa, 1.123 kile alef, 954,5 kile erzen ve 2.031 kile çavdar ve arpa karışımının kalacağını hesap etmiştir. Eğer söz konusu zahirenin İstanbul'a nakli emredilirse bunun ancak Selanik İskelesi üzerinden mümkün olacağını ve kış ayının yaklaşması sebebiyle bir an önce çevre kazalardan araba temini için ferman gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. İbrahim Ağa bu

bilgileri verdikten sonra zahirenin İstanbul'a sevk edilmek yerine bölgede satılmasına karar verilmesi ihtimalini de göz ardı etmemiştir. Bu yüzden tahriratın devamına düştüğü notta o bölgede zahire alım satımının İstanbul kilesi yerine şinik-i beledî ile yapıldığı ve ölçümlerde iki şinikin bir İstanbul kilesine denk geldiğini ve zahirenin bölgedeki güncel piyasasının İstanbul kilesi hesabıyla şu şekilde olduğu bilgisini vermiştir: Buğday 80 akçe, çavdar ve erzen 30 akçe ve arpa 27 akçe. İbrahim Ağa ayrıca her bir çiftlikte ortakçılara ait bir çift öküz bulunduğunu ve bunların kendilerine ait olduğunu açıklama gereği hissetmiştir (BOA, C. ML. 363 – 14862, Dokuzuncu tahriratın özeti).

Çiftliklerle ilgili tespitler bununla sona ermemiştir. Soruşturmalar sırasında Mehmed Ağa'nın ortakçılardan 2.053 kuruş alacağını olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, ortakçılardan verdikleri bilgiye göre bu meblağ Mehmed Ağa ve ortakçılar arasındaki anlaşmaya göre belirlenmiştir. Buna göre ortakçılar çiftliklerde ziraata devam ettikleri sürece bu meblağı ödemelerine gerek yoktur (BOA, C. ML. 363 – 14862, Onuncu tahriratın özeti). Çiftliklere ait muhasebe işlerinden bir diğeri ise buralarda çalıştırılan işçilerle ilgilidir. İşçilerin kendi iddialarına göre senelik ödenmesi gereken toplam ücret 3.005 kuruştur. Anlaşılan İbrahim Ağa işçilerin bu iddialarını teyit edememiştir. Zira diğer konularda yaptığı gibi tavsiyede bulunmayarak bu konuda kararı beklediğini belirtmiştir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On üçüncü tahriratın özeti).

İbrahim Ağa çiftliklerdeki zahirenin ardından hayvan varlığını da tespiti girişmiştir. Buna göre çiftliklerde toplam 43 kara sığır öküzü, 41 manda, 20 camus, 9 beygir, 13 eşek, "boz" denilen 180 hayvan, 51 keçi, 111 hergele ve 3.666 koyun tespit edilmiştir. İbrahim Ağa bu hayvanlardan en büyük grup olan koyunlar hakkında biraz ayrıntıya girme gereği hissetmiştir. Verdiği bilgiye göre koyunların büyük kısmı damızlık ve dişidir. Dolayısıyla kasaplık değildir. Dahası bu hayvanlar Tuna ve Dobruca'daki koyun ırkları gibi iri değildir. Bundan dolayı çok fazla et vermeleri beklenmemelidir. Böylece, İstanbul'un et ihtiyacı için bu hayvanlardan faydalanmanın çok zor olduğunu ima eden İbrahim Ağa en sonunda lafı sonuca bağlamaya karar verir. Kışın yaklaşmasından dolayı bu hayvanların İstanbul'a sevkini hem zor bir iştir hem de masraflıdır. Bu yüzden hem zahirenin hem de tüm hayvanların bölgede satılmasının daha kolay olduğuna dair bir öneride bulunur. Satın alım işlemi için taliplerin de bulunduğunu, ancak bunların yeterli nakde sahip olmadıklarını bununla beraber eğer bunlara biraz süre verilirse ödeme yapmakta zorlanmayacaklarını belirtir (BOA, C. ML. 363 – 14862, Onuncu tahriratın özeti). İbrahim Ağa bundan sonra tavsiyelerine devam eder: Mehmed Ağa'nın çiftlikleri Selanik ve Siroz'daki çiftlikler gibi büyük değildir. Bu çiftliklerin çoğu birkaç ortakçıdan ibarettir. Ayrıca benzer küçük çiftliklere bölgede birçok kişi de sahiptir. Bundan dolayı, çiftliklerin satışı uzun zaman alacaktır. Bu sebeple, çiftlikler ve kira gelirlerinin ailesine satılması devlet için daha faydalı olacaktır (BOA, C. ML. 363 – 14862, On birinci tahriratın özeti).

İbrahim Ağa muhalefata dair araştırmalarını tamamladıktan sonra ciltli bir muhalefat defterini, ağanın iki oğlunun ricalarını içeren arzları ve kendisiyle beraber müsadere işlemini yerine getirmek için görevlendirilen İsakçı Kadısı Abdullah Efendi'nin ilamıyla beraber gönderildiğini belirtmiştir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On beşinci tahriratın özeti). Bundan sonra ise İbrahim Ağa görevini ne kadar büyük ciddiyetle ve ne kadar başarılı şekilde yaptığını ispatlamak istemiştir. Hatta varislerin üzerlerindeki elbiseler hariç her şeye el konulduğunu belirtmiştir. Kendisini bu şekilde herhangi bir başarısızlık ithamına karşı savunduktan sonra Nazırzade'nin ailesine merhamet edilmesi için birtakım gerekçeler ileri sürer. İlk olarak ailenin anlattığına göre birkaç sene önceki seferdeki mübayaa işleri sebebiyle Nazırzade büyük zararlara uğramıştır. Dolayısıyla aile zaten bir süredir perişan bir durumdadır. Eğer söz konusu mallar da ellerinden alınırsa aile üyeleri İstanbul'a giderek boğazda intihar etmekten başka seçeneklerinin kalmadığını ileri sürmüşlerdir (BOA, C. ML. 363 – 14862, On altıncı tahriratın özeti).

Bundan sonra muhalefat sürecinin son aşamasına geçilmiştir. Bu aşama aslında hükümetle veresinin arasında kısa bir pazarlık sürecidir. Bu süreçte XVIII. yüzyılda genel bir hal aldığı şekliyle Osmanlı Devleti aileyi muhalefatı üçüncü kişilere satmakla tehdit ederek aileyi nakit para çıkarmaya zorlayacaktır. Böylece aile hükümeti ikna ettikleri miktarı taksitler halinde nakit olarak hazineye ödeyecektir. Böylece ailenin düzeni bozulmazken Osmanlı Devleti de çok ihtiyaç duyduğu nakit parayı elde edecektir. Bu arada İbrahim Ağa İştib'e ulaştıktan yaklaşık iki ay sonra muhalefat sürecini tamamlanmış ve bu durum İştib kadısı aracılığıyla merkeze bildirilmiştir (BOA, D. BŞM. MHF. 61/15). Ardından muhalefatın kaydedildiği defter merkeze gönderilmiştir. 16 Kasım 1777'de İstanbul'a sevk edilen bu defter (BOA, D. BŞM. MHF. d... 12808; BOA, D.

BŞM. MHF. d. 12809) ve yukarıda bahsi geçen tahriratın tümünün özetini içeren bir kaimenin kısa bir süre sonra padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Padişah I. Abdülhamid kendisine sunulan bu kaimenin üzerine düştüğü notta ailesinin muhalefat bedelini ödemeyi kabul ederse muhalefatın kendilerine teslimini eğer kabul etmezlerse kişisel eşyalar hariç tüm muhalefatın satılmasını emretmiştir (BOA, C..ML. 361/25187). Bunun üzerine padişahın bu emrini içeren bir ferman İbrahim Ağa'ya hitaben yazılmıştır (BOA, C..ML. 366/15018; BOA, C. ML. 751/30617).

Nazırzade'nin ailesi ilk önce muhalefatı satın alma konusunda isteksiz davranmıştır. Hatta daha sonra yazdıkları bir arzdan anlaşıldığına göre aile üyelerinden bazıları İstanbul'a giderek Mehmed Ağa'nın hiçbir borcu olmadığı için müsaderenin iptalini rica etmişlerdir (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 3). Buna rağmen daha sonra malların başkalarına satılma ihtimali ortaya çıkınca 220.000 kuruş bedel ödemeyi kabul etmişlerdir. Bundan sonra aile miktarın bir kısmını öderken kalan kısmını ise ödeyeceklerine dair hem İştib Kadısı hem de muhalefat tespitine memur İbrahim Ağa ile beraber görevlendirilen Silistre kadısından alarak merkeze yolladıkları hüccetler yoluyla kalan miktarı ödeyeceklerini taahhüt etmişlerdir (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 1). Böylece muhalefatın aile tarafından satın alınmasıyla Nazırzade'nin tüm mirası aileye geçmiştir. Muhalefatın bu şekilde merhumun ailesine bedel karşılığında satışı müsaderelerde yaygın bir uygulamadır. Bu uygulama sayesinde devlet sınırlı sayıda alıcının bulunduğu yerel ölçekte hem alıcı bulabiliyor hem de kısa sürede hazineye nakit girmesini sağlıyordu (Cezar, 1977: 55-56).

Ailenin bundan sonra taksitler halinde ödemeyi yaptıkları görülmektedir. İlk önce 1778 senesi başında 43.015,5 kuruş (BOA, TSMA. d. 3141, 1) sonra bu miktarı aynı ay içerisinde 106.124,5 kuruşa tamamladıkları belgelere yansımıştır (BOA, C. ML. 751/30617). Ne var ki aile bir süre sonra taahhüt ettikleri borcu ödemekte zorlanmaya başlamıştır. Bundan dolayı sundukları bir arzuhal ile seslerini padişaha duyurmaya çalışmışlardır. Bu arzda yukarıda belirtildiği gibi Mehmed Ağa'nın devlete hiçbir borcu olmadığını belirttikten sonra sahip oldukları her şeyle beraber 150 yıllık evlerine bile el konulduğunu ve böylece 25 kişinin perişan edildiğini anlatmışlardır. Dahası el kapısına muhtaç hale geldiklerini, söz konusu meblağı ödeyebilmek için çiftlik, dükkân ve hayvanlarını sattıkları, hatta borçlandıklarını belirtmişleridir. Arzın devamında aile borcunun silinmesine yönelik ferman beklerken yeni borç senetlerinin gönderilmesinin akıllarını kaybetmelerine sebep olacağını belirterek borcun silinmesi talebini yenilemişlerdir (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 3). Ne var ki, 14 aile üyesinin yazdığı bu arzuhal hiçbir karşılık bulmamıştır. Bundan sonra ailenin ödemeyi yapmakta zorlandığı ve dükkân ve çiftliklerine alıcı bulamadıkları buna karşılık hükümetin tahsil amacıyla aileye ve İştib kadısına üç kere hüküm gönderdiği ancak bir sonuç alınamayınca sadrazam çukadarlarından Şehri Mehmed'in borç tahsili için mübaşir olarak İştib'e gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 7). Şehri Mehmed İştib'e ulaştığında söz konusu emlakın satılmama sebebini anlamış gibidir: Ailenin elinde tapu senedi bulunmadığından dahası herkes söz konusu emlakın devlet tarafından müsadere edilmiş olduğunu düşündüğünden kimse söz konusu emlakı almak istememektedir (BOA, C. ML. 168/7074, 1). Şehri Mehmed vasıtasıyla ailenin bu talebine cevaben yazılan hükümde aileden istenen meblağın tahsili bahanelere bakılmaksızın alınması emri tekrarlanmıştır (BOA, C. ML. 168/7074, 5). Şehri Mehmed ise yazdığı kaimede borcun tahsili için varislerin, Nazırzade'nin kardeşi Küçük Ağa'nın ve akrabaları Ustorumca ayanı Ahmed Ağa'nın sonrasında hapsedilmek üzere Rumili Valisi'nin huzuruna çıkarılmasını istemiştir (BOA, D. BŞM. MHF. 63/77, 7). Hatırlanacağı gibi Ahmed Ağa Nazırzade'nin yeğeni olup kendisinden daha önce asker talep edilmişti. Bundan sonra görevi devralan Rumili Valisi Abdullah Paşa söz konusu kişileri sorguladığında varisler borçlarının silinmesi taleplerini tekrarlamışlardır (BOA, C. ML. 574/23531). Bundan sonra ailenin yeni bir girişimde bulunduğu görünmektedir: İştib'de ulema sınıfına mensup tüm kişiler bir araya gelerek kaza mahkemesine giderek yazdıkları mahzarlarında Nazırzade Mehmed'in devlete hiçbir borcu bulunmamasına rağmen bazı kişilerin onun zengin bir kişi olduğuna dair söylenti çıkarmaları yüzünden mallarının müsadere edildiğini belirterek borçlarının silinmesini talep etmişlerdir. Aile böylece devlet ve toplum nezdinde itibar gören ulema sınıfını da kendi davaları için şahit tutmuştur (BOA, C. ML. 770/31404, 1). İştib Naibi ise ulemanın yazdığı mazharla beraber İstanbul'a sevk ettiği ilamında ulemanın ifadelerinin doğrulunu teyit etmiştir. (BOA, C. ML. 770/31404, 4). Bu ilam üzerine Padişah I. Abdülhamid düştüğü notta ailenin şimdiye kadar ne kadar ödeme yaptığı ve ne kadar borçları kaldığının hesaplanmasını istemiştir. Bunun üzerine darphaneden bilgi alınmıştır. Yine aynı ilamın üzerine düşülen notta ailenin o ana kadar ödediği meblağın 130.566 kuruş olduğu ve geriye kalanın 89.434 kuruş olduğu görülmektedir. (BOA, C. ML. 770/31404, 4). Ne

var ki, ailenin bu çabaları ilk başta borçlarında küçük bir miktar indirim yapılmasıyla sonuçlanmıştır (BOA, C. ML. 770/31404, 6). Bu şekilde sürekli bir baskıya maruz kalan aile yukarıda belirtildiği gibi Haziran 1780 tarihine kadar borçlarını 89.434 kuruşa indirebilmiştir. Kalan bu miktarın tahsiline ise yine mübaşir olarak Dergâh-ı Ali gediklilerinden Bahri Ağa görevlendirilmiştir. Bahri Ağa'nın yaptığı gizli ve açık araştırmalarda söz konusu meblağın tahsilinin ancak ellerindeki emlakı satarak mümkün olduğu bunun ise bir seneyi bulacağını yazdığı kaimesinde belirtmiştir. Bahri Ağa, ayrıca, ailenin perişan durumda olduğunu ve borcun yarısının affını diğer yarısının ise ileri bir tarihte tahsilini önermiştir. Bu taktirin üzerine padişah düştüğü notta Bahri Ağa'nın önerdiği şekilde borcun yarısının silinmesini ve kalan yarısının altı ay içerisinde bahsi geçen mübaşir tarafından tahsilini emretmiştir (BOA, AE. SABH. I. 173/11583).

Ailenin bundan sonra borçlarını ödedikleri ya da ödemediklerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, takip eden yıllarda Nazırzade Mehmed Ağa'nın küçük oğlu Ahmed'in babası gibi İştüb ayanı olarak belgelerde geçtiği görülmektedir (BOA, C. ML. 225/9369).

Sonuç

Yukarıda ele alındığı gibi Osmanlı'da müsadere cezası tarih içerisinde sadece bir ceza yöntemi olmaktan çıkmış ve devletin nakit elde ettiği bir yöntem haline gelmiştir. Nazırzade Mehmed Ağa örneğinde de bu durum açıkça görülmektedir. Zira Mehmed Ağa vefat ettiğinde Osmanlı Devleti bu şahsın devlete borcu bulunduğunu iddia ederek müsadere sürecini başlatmasına rağmen buna dair herhangi bir delil sunulmamıştır. Dahası Ağa'nın borç alacak hesaplarının kaydedildiği kısımda alacakları listelenmesine rağmen herhangi bir borç kaydı bulunmamaktadır. Benzer şekilde ailesi de Mehmed Ağa'nın borcu bulunmadığını defalarca dile getirmiştir. Hatta bazı aile üyeleri Padişah I. Abdülhamid'den merhamet dilemek için İstanbul'a kadar gitmiştir. Buradan hareketle Ağa'nın borcu bulunmadığı varsayılabilir. Ayrıca, müsadere sürecinde İbrahim Ağa'nın aileye olan tutumu müsadere bir el koyma şeklinde görünmesini engellemektedir. Nitekim diğer birçok müsadere örneğinde muhallefat defterine girilen her kaydın tahmini değeri not edilirken İbrahim Ağa'nın defterinde buna yer verilmemiştir. En başından beri Mehmed Ağa'nın borcu bulunmadığını savunan ve bundan dolayı muhallefat bedeli ödemek istemeyen aile, bedel ödemeye razı olduğunda ise önerdikleri meblağ hemen kabul edilmiştir. Bu durum devletin Mehmed Ağa'nın servetine el koymak istemediğini ve müsadereyi bu aileden nakit edinmek için bir pazarlık aracı halinde kullandığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin 1768-1774 Savaşı yıllarında yaptığı savaş masrafları, Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla ödemeyi kabul ettiği yüksek miktardaki nakit tazminat ve bu iki durumun ortaya çıkardığı nakit açığı göz önünde bulundurulunca devletin söz konusu yüzyılda eyaletlerde zenginleşen yerel ileri gelenlerin servetlerine göz dikmesi olağandışı görünmemektedir.

Öneriler

Muhallefat defterlerinin tarihçilere çeşitli sorunları anlamada yardımcı olacağı ve birçok konuda bilgi verebileceği başta Yavuz Cezar olmak üzere bu defter koleksiyonu üzerine araştırmalar yapan tarihçiler tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Bunlara ek olarak, yukarıda belirtildiği gibi, muhallefat kayıtlarından ortakçı siteminin işleyişiyle ilgili bazı bilgilerin çıkarılabildiği görülmektedir. Bu sebeple, belli bir bölgede birçok muhallefat kaydı üzerine yapılacak araştırmalar sayesinde bu işletme biçimi hakkında kapsamlı bilgiler elde edilebilir. Ayrıca, yine muhallefat defterleri sayesinde, hacmi, ebatı ve uzunluğu her dönemde ve her bölgede farklılık gösterebilen ölçü birimlerinin standart kabul edilen İstanbul ölçülerine oranı hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Zira yine yukarıda belirtildiği üzere İbrahim Ağa müsadere edilen zahirenin miktarını tespit ederken yerel ölçü birimi olan *şiniki* kullanmış ve iki şinikin bir İstanbul kilesine denk geldiği hesabıyla Mehmed Ağa'nın ne kadar zahireye sahip olduğunu merkeze bildirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Mühimme Defterleri: 144, 171.

Maliyeden Müdevver Defterler: 8515.

Ali Emiri Tasnifi, Sultan Mustafa III: 144/11365, 324/26065.

Ali Emiri Tasnifi, Abdülhamid I: 173/11583, 361/25187.

Cevdet Tasnifi, Askeriye: 155/6832.

Cevdet Tasnifi, Maliye: 168/7074, 181/7629, 225/9369, 361/25187, 363/14862, 366/15018, 574/23531, 751/30617, 770/31404.

Muhallefat Halifeligi, Belgeler: 61/15, 63/77.

Muhallefat Halifeligi, Defterler: 12808, 12809.

Topkapı Sarayı Fonu, Defterler: 3141.

Araştırma Eserleri

Cezar, Y. (1977). Bir ayanın muhallefatı-havza ve köprü kazaları ayanı Kör İsmailoğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi), *Belleten*, 41(161), 41-78.

Kalıpcı, M. E. (2013). Klasik dönem Osmanlı hukukunda müsadere kurumu, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kallek, C. (2002), Kile, *DİA*, (25), 567-570.

Kallek, C. (2007). Okka, *DİA*, (33), 338-339.

Küpelı, Ö. (2011). Yenişehir (Bursa) ayanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve muhallefatı, *History Studies*, 3(3), 245-263.

Nagata, Y. (1988). Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya ait bir tereke defteri, *IX. Türk Tarih Kongresi*. Ankara.

Öğün, T. (2006). Müsadere-Osmanlılar'da müsadere usulü, *DİA*, (32), 67-68.

Özcan, T. (2006). Muhallefat, *DİA*, (30), 405-406.

Öztürk, M. (2015). Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa ve mallarının müsadere sürecine kısa bir bakış, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 95-129.

Pakalın, M. Z., (1983). Sergerde, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, 184.

Telci, C. (2000). Aydın muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) senesinde zabtedilen muhallefatı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 199-219.

Telci, C. (2000). Canik muhassılı Vezir Elhac Ali Paşa'nın 1779 tarihli muhallefat defterleri, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, 159-182.

Telci, C. (2000). Turgutlu voyvodası Seyfi-zade Es-seyyid Halil Ağa'nın 1791 senesinde müsadere edilen muhallefatı, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(22), 173-216.

Tomar, C. (2006). Müsadere, *DİA*, (32), 65-68.

Ünal, M. A. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (49), 95-111.

Yılmaz F. (1990). Kara Osmanoğlu Ataullah Ağa'ya ait malların müsadere ve bir kira defteri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 239-252.

EXTENDED SUMMARY

Confiscation, which was a method to punish the ones who committed the crimes against the government in the early centuries of the Ottoman Empire, gradually turned into one of the tools which the government used to extract cash from the wealthy people. Nazırzade Mehmed Ağa was one of these people who collaborated with the government during 1768-1774 Russo-Turkish War and served as a cereal buyer (*mühbayaacı*) and military contractor (*binbaşı*), who recruited soldiers in different numbers every year of the war. As soon as Nazırzade Mehmed Ağa died peacefully after the war the government ordered to be confiscated his wealth. In this study, it has been analysed the application of confiscation in the 18th century in the case of Nazırzade Mehmed Ağa. In this way, it has been aimed to clarify how the Ottoman Empire benefitted from local notables by confiscation in this century.

The research is based almost completely on archival documents. Although lots of other documents were used for the research two documents was chosen as primary sources in clarification of the confiscation process. First of these is the kaime which contains summaries of the letters which İbrahim Ağa, who was in charge to prosecute the confiscation, sent to the capital. The second one is the record book in which Mehmed Ağa's whole property was recorded. Excluding some issues, the information which these documents offers us a general picture of confiscation process with its all stages and details.

The family protested the decision to confiscate the property because Nazırzade Mehmed Ağa did not commit any crime against the government, and he was not in debt with the government. Although the government claimed Mehmed Ağa was in debt it did not submit any document or evidence to prove it. Whereas his family demanded compassion from the ruler several times, Sultan Abdülhamid I, he declined it every time and ordered to be completed the process. As a result, İbrahim Ağa, who was in charge, started the process. He listed every item, property, income, debt and coin of Nazırzade in the *muhallefat* book, which he submitted to the government in following days. According to this book Nazırzade had a lot of houses, stores, farms and cash, some of which was hidden by his family.

Right after the listing stage, the last stage of the confiscation process started: Encashment. While in some cases it seems that the government decided to sell the property in most cases it preferred to demand cash in exchange of property listed, which is called (*bedel*), cash money that the family was offered to leave the property intact. At the beginning the family was no willing to pay any price. But when the government threatened the family to sell the whole property to outsiders, they felt that they had to accept the offer. Although the family paid some amount of money at once they were unable to pay it off. Hence, they wanted to send the rest of the price in some time as payments. Although the government accepted this offer the family decided to take advantage of this. They decided to demand compassion once again. But the government, which was in dire need for cash, declined the offer again. We have no information that the family paid off the rest of price. But considering there in no archival evidence that they resisted to do so as well.

Findings show us that the government confiscated the property of Nazırzade Mehmed Ağa for fiscal reasons. To prove this, we have two pieces of evidence:

1. The government did not prove that Nazırzade was in debt,
2. The government did not even try to sell the property and the family offered a price it was accepted immediately.

As it is understood what the government wanted was cash money. The Ottoman Empire was in dire need for cash after the Russo-Turkish War of 1768-1774 because of war expenses. In addition, with the Treaty of Küçük Kaynarca signed with Russia at the end of the war, the Ottoman Empire had accepted pay a big sum of money in cash as war reparations. For this reason, the government had no hesitation to extract cash on any occasion.

Besides these findings submitted in this study on confiscation process in the case of Nazırzade Mehmed Ağa it is also shown us in this paper that muhallefat documents can give some information not only on deceased's wealth but at the same time on social networks, economic relations and other several topics. As mentioned above, there can be found some information on sharecropping system and local measurement units.